

A SPANYOL NÉPLÉLEK

A SPANYOL TÖRTÉNELEM UTOLSÓ FEJEZETEI, beleszámítva a legutóbbi időket is, olyan kínos és véres vajúdás fájdalmait mutatják, amelyeket nem lehet egyszerűen csak politikai vagy gazdasági, de még világnézeti okokkal sem magyarázni. A spanyol nép láthatóan szilárd alapját veszítette, kibillent egyensúlyából, de ezek az őt megrendítő erők, amelyek nyomán csak rom és pusztulás támad szerte az egész félszigeten, nem körülmények közrejátszódásából erednek, nem ilyen vagy olyan adott helyzetből fakadnak. A lökés, amelynek következtében a spanyol lélek végzetes belső hasadásban hasonlott meg önmagával, sokkal mélyebbről tört elő; nem világpolitikai vagy hazai események váltották ki, nem politikusok vagy egyes néprétegek hibái, mulasztásai és balfogásai idézték fel, nem pusztán világnézetek összecsapása nyomán robbant ki és nem tekinthető egyszerűen a mai erjedő korszellem délnyugateurópai megnyilvánulásának sem. Kétségtelen, hogy mindezek a körülmények nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az eseményeket kirobbantsák és egyre véresebb mederbe tereljék; de ezek végeredményben csak felszínre hozták és fellobogó lángok tűzfényében mutatták be a népi lélek önmagát kínzó vergődését nagy tanácstalanságában, tehetetlenségében és talaj átvesztett mivoltában. Mert a spanyol valóban elveszítette lába alól a szilárd alapot és kérdés, meg tudja-e azt majd újra találni, mikor és hogyan jut el újra az útra, amelyen felismeri hivatását? Avagy még pontosabban: ráatalál-e egyáltalán a mai hivatására?

Nem lesz ez könnyű, fölötte fáradságos lesz, hiszen a mai korszellem sem kedvez túlságosan a spanyol egyéniségnek. Ma Európában az individualista és kollektív eszme méri össze erejét, készül a nagy leszámolásra.

Aligha van még egy népe Európának, amely annyira par excellence individualista volna, mint éppen a spanyol. A spanyol ember mindig úgy tudja, látja és hiszi, hogy ő, egyedül és kizárólag ő áll a világegyetem középpontjában. Nem lehet megállapítani, a világ van-e őérette, vagy ő a világért, oly szoros egységben forrtak össze, annyira egymásbaolvadtak. Viszont ez a világkép, amelyet magának megalkot, sohasem tárgyi, sohasem személyi, hanem mindig egy eszme, amely magához ölel történelmet és eseményeket; földrészeket egyesít, minden dolgoknak láthatatlan összefüggését adja. Bármit tesz, gondol, terveit, akar, azt saját független elhatározásából cselekszi, a legindividualistább

módon; de egyénisége elválaszthatatlanul benne él ebben a kötelező és parancsoló világképben, amelyet az eszme hat át. Nem kérdezi, nehéz is volna rá felelni, az a számára világot jelentő eszme van-e érette avagy megfordítva; csak érzi egész lényében, működésében soha nem igazodik mások után, parancsszavakra legkevésbé hallgat. Nem kötelességérzet hajítja ilyen vagy olyan elhatározásában, nem felelősségtudás, nem is józan számítás, érdek vagy haszonlesés. Mértéke, ura és parancsolója nem egyéb, mint önmaga, aki összeforrott a benneélő világképpel, egy eszmének e vetületével. Ennek rabja, elszánt, ha kell, áldozatos, ha szükséges, hősies kergetője, ebben éli ki magát, mert rajta keresztül önmaga kiteljesüléséért küzd. De még az azonos eszme nyomán sem rendeli magát alá más ember akaratának; számára a lét e kettő: önmaga és a világot jelentő eszme.

Ez a spanyol: a transzcendentális individualizmus. Erről kevesebbet beszélnek, ezt kevésbé ismerik, hiszen, ha individualizmusról esik szó, leginkább ennek liberális-kispolgári megnyilvánulására gondolunk. Egyben igaza van a kollektív világnézet harcosainak: ez a másik fajta individualizmus a kispolgárban, a nyárspolgárban találja meg legősintébb megjelenési formáját. A polgárban, aki önkörébe zárt, elhatárolt és kicsinyes, mert az átütő erejű, átfogó anyagon túl emelkedő eszme idegen elpuhult testétől és szellemétől. Szemében világkép a vagyon, a magántulajdon, a kényelem; a testi szükségletek örömmé, gyönyörre és fényűzésre fokozása; esetleg elvek és törvények tisztelete, amelyek alkalmasak és hivatottak életének biztonságát alátámasztani. Bár különben, éppen óvatossága folytán, félénk, habozó, aki lehetőleg mit sem kockáztat és ha csak egy mód van rá, megalkuszik és kölcsönös koncessziókkal bátyázza körül hadállásait politikában éppen úgy, mint magánéletében; ezeknek a törvényeknek, ennek a megszokott és kényelmes világrendnek érdekében és védelmében még harcra, áldozatra is hajlamos; de ezt is csak pusztán anyagi önzésből teszi. Hősiessége és bátorsága tehát éppen olyan suta, mint amilyen meddő szellemi élete. Számára a szellemi élvezet is az anyagi gyönyörök egyik kifinomultabb fajtájává aljasodik; irodalmi, művészeti, bölcséleti alkotásokon úgy csámcsog, mintha ebédje kiegészítő részét alkotnák. Élvezni tud, úgy anyagi, mint szellemi téren talán a legrefináltabb élvező, de mindez öncél nála, amely mögött nem ködlik fel világképe hátterén a központi, nagy eszme árnyéka. Nyugalmát keresi mindenek fölött, hogy anyagiasságának élhessen. Ezért kétkedése, megértő liberalizmusa, türelme és barátsága, amelyért cserében hasonlót vár. Nem akar másokat meggyőzni vagy meghódítani, mert nincs eszméje, amely erre feljogosítaná. Viszont ideges borzongással riad fel, ha mások akarják valamely eszme szolgálatába állítani. Ettől a gondolattól mindig idegen marad, ezt soha nem lesz képes megérteni, mert individualista, aki mindent önmagán keresztül lát, de önmagának lényegét csak az anyag és az anyagi szellem alkotja.

Ámde szemben ezzel a kispolgári lelkülettel van egy transzcendentális individualizmus is, amely leghatározottabb tagadója minden kicsinyes középszerűségnek és anyagiasságnak, amely nem óvatossá, félénk és habozó, de bátor, hősies és tettekkészséggel, lendülettel telített;

amely nagyvonalú, tevékeny és alkotó, ha megtalálja az eszmét, amely elvont magasságokba emeli és az eszme hivatását a materiális világképben; de amely tragikussá és rombolóvá lesz, amint ennek híjával elveszíti lába alól a talajt. Amit most, a spanyol történelem utolsó évtizedeiben látunk és megfigyelhetünk, nem egyéb, mint ennek a tragikus, transzcendentális individualizmusnak szomorú vajúdása.

TRÉFÁSAN SZOKTÁK MONDANI, hogy minden spanyol tulajdonképpen született anarchista és Spanyolország legjellemzőbb kórtünete az anarchia. Ez az állítás azonban messze túlmegy a csipős szellemesség határán és tulajdonképpen mély, végzetszerű igazságot fejez ki. Mert a spanyol ember lelke legalján valóban és lényegében anarchista, ami csak egyenes következménye ennek az előbb ismertetett sajátos individualizmusnak. Ez az ősi ösztönökből táplált lelki adottság végigvonul a félsziget egész történelmén a legrégebb időktől kezdve egészen napjainkig. Hiszen tényleg, az individualizmusnak ilyen fokától és fajától már csak egy lépés az egyéni önkény tobzódása, amely a nép életének minden nagyobb és sorsdöntőbb eseményénél kikerülhetetlenül be is következik.

Mint már említettük, a spanyol egyedül, saját személyében áll szemközt kérdésekkel és problémákkal, ideálokkal és tervekkel, amelyeket mind egy őt vezérlő, központi eszme egyetlen szemszögéből néz. Amiért harcol, amit maga elé kitűz, az lehet egyben általános nagy nemzeti gondolat, szociális igazság, világnézeti kérdés, de mindezekon felülemelkedően és mindenekelőtt személyi élmény számára. Még ha közös célok egy tömegbe terelik is őket esetről-esetre, akkor is, nem mint a nép, a nemzet vagy az elvtársak seregének egyik közkatonája áll ki a vérző arénára, hanem saját személyében, saját feje szerint harcol és legfeljebb tudomásul veszi, hogy mások is oldalán állanak, bár nem azért, hogy őt segítsék, hanem, hogy ugyancsak a saját életüket kockáztassák.

Sokan értetlenül állanak szemben, idegen országok fiai, a bika- viadalok intézményével és nem fogják fel, miképpen maradhatott meg az évszázadokon keresztül mind a mai napig a spanyol nemzet legjellegzetesebb, legnépibb nemzeti szórakozása és sportja. Könnyed felületességgel egyszerű vérszomjasságnak és vad szenvedélyek kitombolásának tekintik, esetleg a sztoikus lelkűict fájdalommal szembeni érzéketlenségének. Pedig annak jelentősége sokkalta mélyebb, szimbolikusabb és föltétlenül szebb. Ez a magáramaradott, egyedülálló embernek, a férfinak harca, kacérkodása a halállal, amiben pusztán saját tudása, tehetsége, ügyessége, izmai és bátorsága segítik, amitől oly messze esik a tömeg-bátorság, a fanatizált csorda-hősiesség. Ezt a férfias, egyéni bátorságot ünnepli tomboló tébolyban a nézők tízezres sokasága, akiknek lelke mélyén szunnyadó ősi vágyak és álmok nyernekk itt kielégülést.

És éppen ilyen ösztönös, lényegében spanyol a guerilla-harc, amely nem véletlenül származik Spanyolországból. Csatában, háborúban éppen úgy, mint a közélet minden megnyilvánulásában, az egyéni kezdeményezés, egyéni hősiesség és vállalkozás az, ahol a spanyol tel-

jesen kiéli önmagát. Szíve legmélyén tulajdonképpen csak kelletlenül engedelmeskedik feljebbvalóinak, hiszen amiért küzd, az legegységibb ügye, mert másként nem tartaná érdemesnek, hogy egyetlen lépést is tegyen érte. A saját dolgait pedig szereti maga elintézni, nem érzi, hogy rá lenne szorulva mások támogatására, főleg nem mások intézkedésére. A guerilla-háború, bandák harca, tulajdonképpen az egyéni hősiességnek megnyilvánulása.

Ez a guerilla-harcmod terelődött át a politikára is, amikor egymás után alakultak pártok, amelyek állandóan harcban állottak egymással, a parlamentben éppen úgy, mint az utcákon. De maguk a pártok is hamarosan frakciókra, kisebb és széthúzó csoportokra szakadtak, úgyszólván minden valamire való politikus igyekezett legegységibb elgondolásait zászlajára tűzni és nehezen fért meg valamilyen nagyobb csoportosulás kereteiben. Mert keret és korlát gyanánt csak azt ismerik el, amit önmaguk lénye ír elő számukra.

Ahol pedig így szerteaprózódik a nép, amelynek egyedei individualizmusukban nem passzívak és habozón közömbösek, de harcosak és tevékenyek, ott máris megvannak az anarchia előfeltételei és csak a pillanat kell, amikor nagy események következnek el és vérre megy a mérkőzés. Akkor egyszeriben megjelennek az utcákon az úgynevezett pistolero-k, ezek a csatangoló gyilkosok, akik szemrebbetés nélkül lőnek le magános sétálókat, villamosvezetőket és lesből a felfegyverzett karhatalmat. Üldözésre méltó, kiirtásra érdemesült banditák ezek a köz szempontjából, de tulajdonképpen, egyénileg tekintve bátrak, vakmerők, sőt önön eszmék hősei, akik saját hatáskörükben akarnak leszámolni az eszme ellenségeivel. Ha pedig ellentétes eszmék kerülnek összeütközésbe és ez az összeütközés már véresen robban ki: akkor polgárháborún túlmenően máris anarchia van Spanyolországban, ahol a cégjelzett és hivatalos, egymással harcban álló hadviselő csapatok mellett ott vannak ezek az egyénileg harcoló guerillabandák vagy egyes pistolero-k, maga a mindig szintvalló, soha meg nem húzódó, nem kicsinyes érdekeit néző kisember elvakultan és könyörtelenül, egyforma elszántsággal és könyörtelenséggel várva és adva a halált. A legkisebb hívó szó is elég, hogy nyílt utcákra szólítsa őket békés magánéletük elvonultságából; ezért az állandó nyugtalanság feszültebb években és évtizedekben, az elszórtágukban is oly gyakori gyilkosságok és mindig újra, hirtelen fellobbanó gyújtogatások, rombolások, kegyetlenkedések. Ezért kétszeresen nehéz itt levezetni a feszültséget, túlvezelni a nehéz és mozgalmas éveket, mert a harc korántsem dől el hadseregek jó vagy balsorsával, hiszen a hadsereg körött mindig ott lapul a guerillahad, az anarchista pistolero, a vakbuzgó verekedővé vált polgár, aki túléli a hadvezér bukását.

Elvek és eszmék itt nem csupán hadseregeket mozgósítanak, de talpra állítják az egész népet; nem mint népet, hanem mint egyének és egyedek embermillióit, akiket bár ellentétes ideálok, de ugyanazzal a lelkes tüzzel és elvakult szenvedéllyel fűtenek. Más országok belső harcaiban hadseregek mérkőznek meg egymással az eszme jegyében, érdekében vagy ürügye alatt. Itt maguk az eszmék törnek kíméletlenül egymásra, illetőleg az egyének, akikben az eszme testet ölt. És ez az

eszme külön-külön él minden egyesben, megalkuvást nem ismerően. Ahol az ideált egy kollektív réteg hordozza, ott a kollektívum szétzüllesztésével könnyen elsikkad az eszme is. De itt az ellenfelet egyenként és egyénekként kellene kiirtani ehhez, mert mindegyikük önmagában hordozza az integer eszmét, mint lényének és létének alapját. Belső harcokban ezt is cselekszik, az egyének kiirtását, könyörtelenül és következetesen, ember ember ellen. Ez azután végső kifejlődésében az anarchia, oly hűséges és őszinte megnyilatkozási formája a spanyol népléleknek.

SZÖRNYŰSÉGEKRŐL, VAD PUSZTÍTÁSOKRÓL hallunk, valahányszor polgárháború lángja lobban fel a messzi félszigeten. Ennyi vérszomjas kegyetlenséget, kíméletlen, ádáz elszántságot aligha tud felmutatni még egy nép történelme. Nem is kell messzire visszanyúlni a múltba, bőven akad példa a legutóbbi évek sodrában, kezdve a trónt és királyt buktató forradalomtól egészen napjainkig. Ijesztő és hajmeresztő az a kegyetlenség, az a semmi kíméletet nem ismerő vadság, amely az események nyomán lépten-nyomon kiütöközik. Elevenen elégetett papok, keresztrefeszített ellenségek, felperzselt és rommá dült évszázados templomok, kardokkal összeszabdalt kincseket érő festmények, összetört szobrok, feldúlt könyvtárak, szétszórt múzeumok, meggyalázott templomfelszerelések, tömeges kivégzések. Mi ez a vandál örület, a megszálltságnak ez a tébolya?

Bármily különösnek és bizonyára népszerűtlennek is hangzik: ez az eszmének tébolyult örülete. A spanyol lélek egy eszmének a vetülete. Ezzel forr össze egész lénye, ezen át néz mindent, mindent rajta keresztül értékkel. Szerinte semmi sem önmagában és önmagáért való, mert minden földi dolgok csak annyiban értékesek, amennyiben az eszmét szolgálják. Mi sem áll messzebb tőlük, mint a Tart pour l'art csakugyan kispolgári elve, a kicsinyesség, amely nem keresi a művészetnek és a hétköznapiak minden megnyilvánulásának nagy, eszmei, világnézeti háttérét és tartalmát. Nem véletlen, hogy az egész spanyol irodalom, művészet, amennyiben nem udvaronc lelkek alkotása, mind a nagy, elvont ideálok szolgálja és alázatos hitvallása.

Embert és művet, műalkotást is, a spanyol elsősorban azzal a szemmel néz, mennyiben felel az meg az ő egyéniségének és központi nagy gondolatának. Egyéniségének és rajta keresztül ennek az eszmének kibontakozása és megvalósítása számára létkérdés, amely mellett minden egyéb másodrendűvé válik, legyen az emberélet, vagy műkincs, nemzeti ereklye, milliókat érő érték. Hiszen nemrégiben írták meg a napilapok, hogy Barcelonában a nagy dulás idején máglyára rakták egy templom műkincseit, köztük egy Rafael-képet. Egy arra járó külföldi százezreket ígért érte, és mégsem akadt egyetlen egy sem a csöcselék-ből, aki azt megmentette volna. Itt nem milliókról volt szó, hanem egy számukra gyűlölt eszméről, amelynek vászonra festett jelképeit is el kellett tüntetni, el kellett pusztítani.

Csak amikor egy eszme testet ölt az emberben, lehet valaki ilyen megszállott és könyörtelen, de egyben ilyen elszánt és halált megvető. Spanyolország nem csupán a mártírok hazája, de azok kínzóái is. És

az, aki ma a másikat elevenen elégeti vagy megnyúzza, elszántan számít arra, hogy holnap esetleg övele bánnak el így az ellenfelek.

Ez az individualizmus nem a megbújó és megalkuvó önmagának-élés világnézete, hanem harcos, cselekvő, hittel, sőt hivatástudattal telített, tehát türelmetlen, a végsőig következetes és ebben, ezáltal kegyetlen. Nem meggyőzni, nem is legyőzni akar másokat: az ellenvélemény létében és valójában sérti és mintegy önfenntartási vágyból akarja azt egyszerűen kiirtani. Ezért van, hogy szemében a szeretet egyenlő a harccal a szeretett lény vagy eszme érdekében. Ez nem a pacifista, de még csak nem is pusztán az alkotó individualizmus, és nem a lírai, gyöngéd és érzelmes szeretet; harcos, a szó szoros értelmében verekedően és gyilkosán harcos individualizmus, amely el akar tiporni maga körül mindent és mindenkit, aki belső köreit megzavarhatná; és szeretet, amelyben több a kínzó szenvedély, mint a békés kielégülés. Ebben a harcban nem ad, de nem is vár, nem is kér kíméletet. Ez a vandalizmus és vérszomjas kegyetlenség nem a megrészegült csöcselék állati dühe és szenvedélye, hanem az a rettenetes és kíméletlen következetesség, amely egész embert kíván, amely nincs senkire és semmire sem tekintettel, amely nem ismer felebarátot, civilizációt és kultúrát, ha ezekre hivatkozva akarják lendületét mérsékelni vagy megkötni.

Ezért ez az anarchia nem csupán kíméletlen és kegyeden, de egyben haláltmegvető is. Akár „fehérekről“, akár „vörösekről“ van szó, az önfeláldozásban egyik valamennyien, és abban is hasonlítanak, hogy tudnak bukott ügyért is meghalni. Bámulatos az a hősiesség, amellyel ez év folyamán a rettenetes nagy polgárháborúban szembenállottak egymással az ellenfelek. Bármelyik tört is előre, tett további hódításokat, minden követ, minden utcasarkot vérrel kellett megvenni, halottakon átgazolva. Ilyen vagy olyan eszme hevíti vagy hevítette őket, amellyel kitarítottak, halálraszántan védtek utolsó pillanatokig immár tarthatatlanná vált erődöket, összeszorított fogakkal és helytállva. A munkás odahagyta biztos állását, a hivatalnok irodáját, existenciát feláldozva indultak meghalni az eszméért.

Érdekes jellemvonása a spanyolnak, hogy amikor egyrészt szereti a jó, kényelmes, bőséges életet, a vidám gondtalanságot, a jó borokat és gazdag, változatos konyhát, amikor igazi életművész a szó keletiesen buja értelmében; mindez egyszeriben elveszti fontosságát, ha fel kell áldozni az eszme érdekében. Akkor ezekből a fiatalos lelkű, vidám és kedélyes örök-gyermekekből fenevadak vakmerőségével küzdő hősök lesznek, akiket nem undorít a hullaszag, bírnak éhséget és fáradtságot, aszkéták, igénytelenek és lemondók. Nem véletlen az sem, hogy Spanyolország az aszkéták és a misztikusok országa; az eszme hőseié és megszállottjaié, ugyanakkor, amidőn a béke éveiben oly élveztegek és gyermekesen könnyelműek. Tudnak élvezni, talán jobban, mint akárki más, de ismerik, és ha kell, végsőig gyakorolják is a lemondás hősiességét.

Akármilyen szörnyűek is a tünetek, amelyek az ilyen polgárháborút kísérik: van ebben a helytállásban, ebben a cselekvő, tettekre kész áldozatosságban valami lenyűgöző és szinte emberfeletti. Ilyesmire csak akkor képes az ember, ha kivetkőzik önmagából és egészen

feloldódik valamiben, ami lehet örület, lehet szent cél, lehet fanatizmus vagy messianizmus, de mindenképpen eszme, amely legyőzi a testet és az anyagot. Legyőzi és közben gyakran el is pusztítja.

Milyen százsázalékosan spanyol egyik legigazabban és legleplezetlenebbül jellemző írójuk, Madariaga, amikor ezt a megdöbbentő megállapítást teszi: „A háború mindig, minden körülmények közt elítélendő, aljas és kárhóztatni való. Egyetlen jó, szép és igaz háború van és az a polgárháború. Mert itt nem érdekek, de eszmék állanak harcban egymással; eszméért pedig szép, szent és nemes dolog harcolni.“ Megdöbbentő és ijesztő, de gyökeresen spanyol ez a merész kijelentés. Polgárháború, annak minden kegyetlenségével, borzalmával és pusztításával: ahol mégis a szent eszme leng a zászlókon! Ugyanaz a furcsa paradoxon, mint a bikaviadalnál: nem fontos, mellékes a patakzó vér, a feltépett gyomrú lovak, az állatkínzás; mert szép az egyéni harc és ügyesség.

Látszólag milyen ellentétben áll ezzel minden spanyol polgárháborúnak másik jellemző és az idegen számára teljesen érthetetlen tünete: a vérengző dühvel párosult udvariasság, jószív, szolgálatrakészség, szinte azt lehetne mondani, kedélyesség. Saját élményekről beszélek, amikor azt mondom: láttam vértől megittasult, üvöltő és romboló csöcseléket, amely éppen gyújtogatott és lövöldözött, irtotta az ellentábort. És ez a vérbenforgó szemű, tébolyult dühöngő, ha két puskalövés között idegen, külföldi került útjába, aki nem volt ellenség, aki kívülállt az eseményeken és így nem került szenvedélyének útjába: egyszeriben átváltozott szolgálatrakész, előzékeny és mosolygó lovaggá, aki derülten széles mosollyal és nem csekély büszkeséggel magyarázta: Hát verekszünk, uram, verekszünk. Megadta a kért felvilágosítást, kezét fogott, meghajolt és indult vissza gyilkolni vagy meghalni. Pillanatokra ismét a gyermeteg kedélyű, végtelenül jószívű, kedves magánember lett, visszazökkent napsugaras hétköznapi hangulatába, amelyből elszólitotta a harcmezőre a védelmére váró, fenyegetett eszme. Ez az anarchista forradalmár, aki lelkiismeretfurdalás nélkül hajlandó lett volna kiirtani az ellentábort gyermekestől és asszonyostól, aki legszívesebben istállót rendezett volna be a kolostortermekben és attól sem rettent volna vissza, hogy foglyokat halálra kínozzon: szolgálatrakészen, karonfogva vezetett át a veszélyeztetett pontokon és kedélyesen csevegett útunk alatt.

A legutóbbi, nagy polgárháború idején a sok külföldi kommunista befolyására fordultak elő erőszakoskodások idegenekkel is. De oknélküli, céltalan gyűlölet igazában soha nem irányult ellenük mindaddig, amíg nem szegődtek tevékenyen egy-egy irány szolgálatába. A spanyol csak akkor kegyetlen, pusztító és vérengző, ha azt valamely eszme érdekében teszi. Tömegmészárlásaiban is van logikája és tervszerűsége, mert nem Part pour Part gyilkol, mint sokféle másagyebütt a vértől megittasult csöcselék. Csak az ellenséget akarja kiirtani, igaz, hogy azt alaposan, kegyetlenül és kímélet nélkül. És míg egyfelől vérengző fenevad, a másik oldal felé mindig megőrzi napsugaras, délszaki lelkiületét.

ANARCHIA ÉS PARANCSURALOM olyan fogalmak, amelyek fölötté közel kerültek egymáshoz, egyik a másikkal közvetlen okozati összefüggésben, egyik vonzza a másikat; különösképpen Spanyolországban. Ahol általános zűrzavar, fejtelenség veszélyezteti a közrendet, ahol ennek nyomán teljes csőd fenyegeti az állam életét, ahol egyének és apróbb csoportosulások törnek ádázul egymás ellen csak saját érdekeik és céljaik szolgálatában: ott szükségszerűen felmerül az igény, a vágy, valamely biztos, szilárd pont után, amely rendet tud teremteni a nyugtalanságban. Ilyenkor vetődik fel az „erős kéz” gondolata, ilyenkor következik el a diktátorok ideje, akik rendszerint mind azzal a céllal és programmal jönnek, hogy pusztán időlegesen veszik át az uralmat, amíg a feldúlt közéletet visszaterelik nyugodt és sima medrébe. Rendszerint ezzel a célkitűzéssel jönnek, hogy azután, hatalomra kerülve, ott végérvényesen rendezkedjenek be.

Amilyen lényéből fakadó ösztöne a spanyolnak, hogy született anarchista, éppen olyan erős hajlama van a parancsuralom iránt; de mindig csakis abban az értelemben, hogy azt gyakorolja, ne pedig elszenvedje és utasításait kövesse. Ez talán látszólagos ellentmondás, pedig nagyon könnyen érthető. Fanatikus, százszázalékos a következetesség, amellyel egy-egy eszme szolgálatába szegődik. Éppen úgy vakbuzgó híve és követője annak, mint ahogy üldözi és gyűlöli a vele szembehelyezkedőket. Nem hajlandó közelében ellenvéleményt tűrni és tűzön-vizén keresztül, a legnagyobb erőszakosságok árán is, de ezt az eszmét akarja megvalósítani. Ennek érdekében igyekszik célját és meggyőződését győzelemre juttatni, tekintet nélkül arra, megfelelő-e az embertársainak. Éppen itt, ebben ütközik ki individualizmusa, amely az eszmét soha nem kívánja a kollektívum érdekeibe és medrébe beágyazni, soha nem kísérli meg a kettő Összeegyeztetését. A többieket nem is törekszik a maga igazáról meggyőzni; a mások véleménye nem fontos számára. Az elvont ideál kiteljesülése az egyedül irányadó, és itt torkollik bele erőszakossága az elméleti fanatizmusba. A spanyol diktatúrákat tehát nem szabad a többi államok parancsuralmaival összehasonlítani. Egészen más az eredetük, mások céljaik és terveik, egészen különállók módszereik.

A mai korok parancsuralmi szinte kivétel nélkül a kollektív gondolaton épülnek fel és így népnevelő célzatúak. Ezek is egy-egy eszmének szolgálatába állottak, de gyakorlatiasan azonnal munkához is láttak, hogy összehangolják eszméjüket a nép igényeivel, egyéniségével, boldogulási lehetőségeivel. Miután pedig rendszerint egészen új elgondolásokat hirdettek, a jövő érdekében kezdtek dolgozni, rávetették magukat az ifjúság nevelésére, hogy olyan új nemzedéket termeljenek ki, amelynek egyetemessége már összhangban van a parancsuralom új eszméjével. A „régieket” vagy békés kihalásra ítélték, vagy pedig erélyesebb módszerekkel kiirtották, hogy helyet készítsenek a jövődönnek.

Merőben más a spanyol parancsuralom, amely éppen elvont ideológiájában, az eszme fanatikus szolgálatában úgyszólván mellőzi a népet, a tömegeket és azok hangulatait. Nem az a fontos, hogy mit szólnak hozzá a polgártársak; oly mindegy, kényszer alatt, fogcsikor-

gatva és tehetetlen kiszolgáltatottságban, avagy örömmel és lelkesedéssel hódolnak-e meg. A döntő jelentőségű a meghódolás, az eszme diadala. Ez volt és előreláthatólag ez is marad gyöngye pontja minden spanyol diktatúrának, amely a zűrzavar, az anarchia romjain alkotni akar. Mindig csak a kitervelt épületet tartja az építő szeme előtt és vajmi ritkán a munkásokat is. Nem igyekszik összhangba hozni érzelmi világukat és értelmi meggyőződésüket a kialakuló, újonnan körvonalazott renddel, amelynek mélyén az új eszme érik. Neki a rend a fontos, hogy amaz nyugodtan érlelődjék. Hogy azután ez a rend a tehetetlen, gyűlölködő elnyomottság várakozó és energiáit gyűjtő némasága-e, avagy a boldog megkönnyebbülés és meglepettség: az másodrendű kérdés. Ezért fordítanak oly kevés gondot az új nemzedék nevelésére, a különféle néprétegek felvilágosítására. Az ellenkezőket nem meggyőzni, de kiirtani akarják. Ha pedig ettől való félelemben nem hangzik el nyilvános tiltakozás, akkor úgy vélik, hogy már minden rendben is van. Az a legigazibb antiszociális, kollektívum-tagadó parancsuralom, amely akaratát individualista önkénnyel erőlteti rá a tömegekre, anélkül, hogy megvolna jószándéka a kettő kiegyensúlyozására.

Igen jellemző példa erre a háború utáni diktátornak, Primo de Riverának szerepe és működése. Amit ő kitermelt, az jellegzetesen spanyol parancsuralom volt, csak szelídebb, emberségesebb és vértelenebb, mint megannyi előtte és utána. A katolikus-dinasztikus gondolatnak volt föltétlenül jószándékú, lelkes és hívő harcosa, aki a már akkor ingadozó trónt akarta megszilárdítani és véget kívánt vetni a már-már teljes anarchiának, amely országszerte dúlt. E tervének érdekében, vértelen eréllyel bár, de vaskézvel, beszüntette az ellenzéki érzelmi klubokat, szakszervezeteket, újságokat, gyülekezeteket. Kémei útján a legkisebb titkos megmozdulásról értesülést szerzett, azonnal közbelépett és a bűnösöket lecsukatta. Igaz, közben igen sokat, maradandót alkotott szociális, gazdasági téren, pár év alatt hallatlan módon föllendítette az országot. De ez mind az ő saját, személyi műve volt, amelybe szűkebb környezetén kívül eszeágába sem jutott bekapcsolni a nép széles rétegeit. Nem alakította meg céljai továbbápolására az ifjúsági szervezeteket, nem erősítette meg a társadalmat. Ő uralkodott, Primo de Rivera saját személyében, az ő akarata érvényesült, amelyet mindenkinek követnie kellett. Jószándékból-e, avagy kényszerítve követik: nem volt döntő jelentőségű. Aki ellenszegült, az börtönbe került. Nem csoda tehát, ha utána nyomban összeomlott egész életálma, bekövetkezett a katasztrófa, amelynek minden jószándéka mellett is csak előidézője és siettetője lett.

Azóta ugyanez folyt és folyik, csak sokkal véresebb, szörnyűbb formában. Mindegy, ki gyakorolja a parancsuralmat, egyén-e, avagy társadalmi rétegek, pártok. A belpolitika a köztársaság kikiáltása óta a váltakozó parancsuralmak sorozata. Ha a baloldal került uralomra, akkor nem vette pillanatra sem figyelembe a nép másik rétegének igényeit, saját elgondolásait akarta arra kényszeríteni és zsarnokká vált. De még csak nem is kísérelte meg áthangolni ezt a konzervatívabb

réteget saját céljaihoz. Láthatólag inkább kiirtani és tönkretenni szerette volna. A jobboldal, azóta egyszer bekövetkezett rövid uralma alatt ugyancsak elhanyagolta azokat a szociális tennivalókat, amelyekkel tért nyerhetett volna a másik párt felé; majd véres elszántsággal verte le az elégedetlenség nyomán kitört baloldali forradalmat. Azután megint a baloldal győzött és került felül. Erre olyan erőszakkal kezdte üldözni a másik tábor, hogy ellenhatásként kitört a katonai forradalom, amely kétfelé osztotta az országot a huszadik század legborzalmasabb polgárháborújában. Közben pedig ezekből a spanyol néplélekből érthetően úgyszólván véres harcokból egyszer csak kiemelkedett Moszkva vigyorgó alakja, a vezetést a baloldalon kezdték orosz kommunista módszerek szerint „tökéletesíteni“, minek következeként jöttek létre azok a borzalmak, melyek az egész emberiség szégyenét képezik, s melyeket legutóbb a pápa siratott meg a megkínzott, de még életbenmaradt spanyol menekült papok körében. A diktatúra felszítja az energiákat, gyorsítja az elégedetlenség kirobbanását, mert a született diktátor legkevésbé azt bocsátja meg, ha egyénisége kiélésében gátolják és korlátozzák. Az elégedetlenség pedig egyszer, előbb vagy utóbb, de mindig kirobban. A diktatúra felszámolása mindig az anarchia, amelyre később újabb diktatúra következik. A hatalomra törő jelentősebb és sikertelibb egyének e törekvései mögött közben ott lappang a kisemberek sok ezre, akik feltétlen uralomra nem juthatnak, tehát saját lehetőségeik szerint élnek ki magukat — az anarchiában. Parancsuralmat jelentő személyek vagy rendszerek egyfelől, állandóan fenyegető és mindig újra kiújuló anarchia másfelől: ez a váltogazdasága nem is évtizedek, de évszázadok óta a spanyol történelemnek, úgy, hogy az elfogulatlan szemlélő riadtan veti fel a kétkedő kérdést: van-e, hol is van az út kifelé ebből a szörnyű belső bomlásból és vajúadásból?

MENEKVÉS ÉS KIÚT innen csak egy lehetőség, de hol lehet azt ma megtalálni? A történelem mutatja és bizonyítja, hogy a spanyol nemzet akkor volt nagy, diadalmas, élettől duzzadó, akkor teljesített történelmi hivatást, ha volt egy eszme, amely minden egyéb fölött állt, amelyben fel tudott oldódni az egész nép, amelynek fényéből elhalványultak az apró egyéni viszálykodások árnyai. És az is jellemző, hogy milyen eszme tudta ezt a fajt meghódítani.

Amidőn a spanyol világképe transzcendentális, elvont és a tárgyi valóságokon messze felülemelkedő eszme, akkor ennek áldozatos, fanatikus és elszánt harcosa, hajlandó érte mindent, még önmagát is feláldozni. Emögött még gyakorlati érzéke is háttérbe szorul, aminek történelmében már sok kárát látta. De ezt a kárt sohasem tekintette áldozatnak. Így vált képessé arra, hogy a legmagasztosabb, legszebb és legegységesebb eszmék önzetlen és ezért páratlan szószólója és előharcosa legyen. Világképe sokáig transzcendentális eszme volt, amely elfordulva a földtől a végtelenbe néz. Ez fejlesztette ki minden benne fölhalmozott életöröm mellett is lelke mélyén gyökeredző sztoikus világszemléletét, a föld és a föld javainak háttérbe helyezését a nagy eszmék mögött. Messze távolba, egyenesen a végtelen felé sóvárgott. Végsőkig való következetessége ebben is megnyilvánult,

hogya már eszmét keresett, akkor egyenesen a legnagyobb, legszebb, legelvontabb és legfenségebb felé fordult. És mert a mindenségben akart feloldódni végtelen távlatok után szárnyaló lelke, ezért lett hőse, lovagja és mártírja az Isten-gondolatnak, amelyet számára a katolicizmus jelentett. Ennek a katolikus hitnek volt évszázadokon keresztül vérző bajnoka, áldozatos hőse, ez volt a központi mag, amely körül kikristályosodhatott valami egyetemes nemzeti életideál.

Történelemkutatók számára hálás és eddig még fel nem dolgozott anyag lenne, kimutatni ennek a katolicizmusnak hatását éppen a népi lélek fejlődésére a mórok elleni háborúktól kezdve egészen a spanyol nagyság hanyatlásáig. Amíg ennek a központi gondolatnak éltek, addig megvolt hivatástudatuk, amely erőt, lendületet és önbizalmat adott számukra. Ezzel a hivatástudattal harcoltak Valencia, Granada, Cordova visszahódításáért, ez kovácsolta őket össze a mai többé-kevésbé egységes nemzetté. Hiszen individualizmusuk szinte már a nemzeti gondolat fölött is győzedelmeskedett, ami oly nyilvánvalóan látszik a tartományok öntudatában és egymás elleni vetélkedésében. Ez a hivatástudat vitte őket az újonnan felfedezett világrészek felé. Véget kellene már vetni a felfedezések hőskorát befeketítő sok rágalomnak, amely szerint kalandorok és vérszomjas gyilkosok dúlták végig a spanyol újvilágot. Éppen ellenkezőleg: a spanyolok elsősorban is elvont, transzcendentális ideálokéit hitet hirdetni indultak ki a keresztet fennen hordozva a messi tengerekre, és hogy Észak-Amerikát elvesztették, annak főoka, hogy sokkal gyakorlatiasabb célkitűzésű népek jöttek nyomukban. Amint azonban a XVII—XVIII. században elhanyaglik ez a harcot sürgető hivatástudat, elhomályosul a népet egybekovácsoló központi nagy eszme, amelynek helyébe nem tudtak újat és ugyanoly összefogót kialakítani: itt kezdi a spanyol nép elveszíteni lába alól a talajt. Rétegek távolodnak el egymástól, tűznek ki újabb jelszavakat zászlaikra, jelentéktelenebb és sekélyesebb ideálokért indulnak harcba a régi tűzzel és kíméletlenséggel, de immár egymás ellen. Harcolnak, tépik és marcangolják egymást és önmagukat, keserves vajúdás ez, tanácstalanság és tépelődés, örök háború, mert hiszen ez harcok individualizmusuk alapeleme. Ami hiányzik náluk, amiért talajukat veszítették: az a hivatástudat hiánya, a mai hivatásnak, transzcendentális és egyetemes erejű eszmének nélkülözése.

A katolicizmusnak jelenleg megszűnt Spanyolországban a mindeneket egyesítő, összekovácsoló ereje, sőt szinte válaszfal lett a két népréteg között. Határvonal a spanyol tradicionalizmus és a modem, katolikus- és vallásgyűlölővé fejlesztett szocializmus mesgyéjén. A kollektív eszme nem felel meg individualizmusuknak. Királyság vagy köztársaság: egyik sem az a végtelen térségekbe mutató eszmény, amely kielégitené örök sóvárgásukat a transzcendentális magasságok felé. Harcos tevékenység után áhító lényük belső háborúban tobzódik és éli ki fel nem használható energiáit. Valami nagy, végtelenbemutató eszme, mindenkit összefogó hivatásérzet az, amit vérzőn keresnek. És addig nem is állanak talpra szilárd talajon, amíg ezt meg nem találják.